

Krystyna Kudlik

**W SPRAWIE MATERIAŁU FRAZEologiczNEGO
W WIELKIM SŁOWNIKU ROSYJSKO-POLSKIM**

Wielki słownik rosyjsko-polski (WSRP) opracowany w końcu lat sześćdziesiątych przez zespół leksykografów (I. Dulewicz, I. Grek-Pabis, I. Maryniak) pod kierunkiem profesora Anatola Mirowicza należy do trwałych osiągnięć naszej powojennej rusycystyki. Na temat tego opracowania wypowiedziano się już niejednokrotnie, ale ogólnie rzecz biorąc trzeba stwierdzić, że znacznie uważniej, obszerniej i bardziej szczegółowo zajmowano się, jak dotychczas, zagadnieniami związanymi z *Wielkim słownikiem polsko-rosyjskim*¹. Prac o frazeologii w obu słownikach przekładowych można odnotować niewiele². Postanowiliśmy właśnie temu ważnemu problemowi poświęcić trochę uwagi.

We *Wstępie* do WSRP zaznaczono, że włączono doń „dużą ilość wyrażeń i zwrotów frazeologicznych” oraz, że dobór frazeologii oparto na czterotomowym rosyjskim słowniku AN ZSRR. To jest właściwie wszystko, czego o frazeologii możemy tam się doczytać. Najbardziej widomym znakiem obecności frazeologii (wyrażeń frazeologicznych) w *Słowniku* ma być romb, ale po tym znaku spotykamy nie tylko wyrażenia frazeologiczne, ale różne nazwy złożone, terminy a nawet przysłowki, spójniki i przyimki wtórne³.

¹ Zob. prace zebrane w tomiku *Lexicographica Slavica*, Toruń 1992.

² Przede wszystkim wymienić tu trzeba artykuły W. Chlebdy (*Frazeologia biblijna* w „*Wielkim słowniku polsko-rosyjskim*”, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia Rosyjska”, z. XXVIII) i J. Wawrzyńczyka (*Uwagi o frazeologii* w „*Wielkim słowniku polsko-rosyjskim*” D. Hessena i K. Stypuły, [w:] *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej* t. 2, Wrocław 1985). Zagadnieniom ogólnym z tego zakresu poświęcony jest ciekawy artykuł A. Bogusławskiego, *Zum Problem der Phraseologie in zweisprachigen Wörterbüchern*, „Kwartalnik Neofilologiczny” 1979, z. 1.

³ WSRP naśladuje pod tym względem wspomniany słownik AN ZSRR.

Analizując frazeologię WSRP ograniczamy się jedynie do przykładów zaczerpniętych z pierwszego tomu (hasła pod literą „a”).

Trzeba stwierdzić, że niewątpliwą zaletą *Słownika* jest bogactwo zamieszczonego w nim materiału oraz jego duże zróżnicowanie stylistyczne. Mamy w nim więc wiele związków frazeologicznych charakterystycznych dla stylu książkowego (ахиллесова пята, альфа и омега, адамово яблоко, адовы врата), ale nie brak też frazeologizmów należących do stylu potocznego, a nawet gminnego (в ажуре, делать авансы кому-либо, волчий аппетит, не ахти как, не ахти какой, будь я анафема).

W *Słowniku* odnotowano także frazeologizm o zabarwieniu ironicznym i żartobliwym (административный восторг, питаться акридами и диким мёдом, сверх абонемента, адмиральский час, ни аза в глаза не знать), a także uwzględniono materiał dawny i przestarzały (с первого абцуга, адский камень, день ангела itp.).

Jedną z ujemnych cech *Słownika* jest zaznaczanie kwalifikatorem nie tylko właściwych związków frazeologicznych, ale także słownictwa specjalistycznego. W analizowanych hasłach odnajdujemy np. terminy: абсолютная температура, абсолютная величина абсолютно замкнутый, активный элемент, абсолютный нуль, абсолютная монархия, абстрактное искусство, адресная книга, азбука Морзе, английская булавка, английская болезнь, анатомический театр, рубашка апаш, академический театр i in. Przykładów takich można przytoczyć bardzo wiele. Należy przy tym zauważyć, iż z podanego materiału tylko nazwa анатомический театр zaznaczona jest rombem pod obydwojma komponentami. Pozostałe terminy odnotowane są jako frazeologizmy tylko pod jednym z wyrazów składowych, pod drugim nie są poprzedzone rombem lub nie występują w ogóle.

Wydaje się, że słownictwo specjalistyczne nie powinno w *Słowniku* być zaznaczone kwalifikatorem frazeologicznym, gdyż do frazeologii nie należy. Terminy powinny być raczej poprzedzone specjalnym znakiem kwalifikującym, np. trójkątem, a nazwy ściśle specjalistyczne – kwalifikatorem specjalności⁴.

W WSRP zaznaczono jako frazeologizmy stałe związki wyrazowe typu: аттестовать себя (wystawiać sobie świadectwo), задеть амбицию (zadrasnąć, urazić ambicję) i агатовые глаза (czarne, błyszczące oczy). Zwroty te nie są frazeologizmami. W wyrażeniu аттестовать себя główny komponent аттестовать oznacza: 1) wydawać referencje, opinię komuś, 2) nadawać tytuł komuś, 3) oceniać czyjąś wiedzę stawiając stopień. Źródłem zwrotu аттестовать себя jest znaczenie wyrazu wymienione w p. 1). Wyrażenie to jest więc bliskie treści zwrotu вести себя «zachowywać się, prowadzić się», który w *Słowniku* również niesłusznie zaznaczono rombem. Nie jest też frazeologiz-

⁴ Za wzór z powodzeniem mógłby tu posłużyć *Słownik języka polskiego* pod red. prof. Mieczysława Szymczaka.

mem związek задеть амбицию. Jest to utarte stałe wyrażenie, podobne zwrotom: задеть чьё-либо самолюбие pol. *urazić czyjąś miłość własną* i задеть чьё-либо любопытство por. pol. *wzbudzić czyjąś ciekawość*. Połączenia te słusznie odnotowano pod hasłem задеть jako zwykle związki wyrazowe. Nic z frazeologii nie znajdujemy też w wyrażeniu агатовые глаза. Przymiotnik агатовый w wymienionym związku nie posiada skrópowanego frazeologią znaczenia. Może on łączyć się z innymi rzeczownikami w swoim znaczeniu dosłownym np. агатовые серьги pol. *kolczyki z agatu*. Związki tego typu nie posiadają tak ważnej cechy wyróżniającej frazeologizm jak obrazowość. Ich znaczenie jest w zupełności motywowane. Nie wymagają one dodatkowego wyjaśnienia.

Pokażną grupę w WSRP stanowią związki frazeologiczne występujące tylko pod jednym z komponentów np. питаться акридами и диким мёдом под акриды, разводить антимоний – pod антимоний, ни аза (в глаза) не знать (не понимать, не смыслить) – pod аз, от а до зет – pod а. Zatrzymajmy się na związku frazeologicznym возложить (принести) что-либо на алтарь отечества pol. *złożyć coś na ołtarzu ojczyzny*. Pod hasłem алтарь występuje on w nieco rozbudowanej formie: возложить (принести) что-либо на алтарь отечества (искусства, науки) pol. *złożyć coś na ołtarzu ojczyzny, (sztuki, nauki)*. Należy zaznaczyć, iż rzeczowniki *sztuka, nauka* nie są wariantami hasła *ojczyzna*. Frazeologizm ten zaznaczono również pod czasownikiem принести, ale już bez dodatkowych komponentów: принести что-либо на алтарь отечества. Przytoczony przykład świadczy o pewnej niekonsekwencji w zapisie formy tego samego związku frazeologicznego pod poszczególnymi jego elementami.

Podając w *Słowniku* wiele materiału „niby frazeologicznego” autorzy jednocześnie nie uwzględniają wielu oczywistych związków frazeologicznych. Jednym z nich jest кромешный ад pol. *prawdziwe, istne piekło*. Znaczenie tego idiomu należałoby wyjaśnić określeniami: 1) *okropnie ciężkie życie, nie do zniesienia wzajemne stosunki między kimś*, 2) *nie do wytrzymania harmider, rwetes, chaos*. Hasło ад trzeba by zaś wzbogacić idiomen ад кромешный на душе (на сердце) – pol. *komuś jest przeraźliwie źle*. Innym nie włączonym do frazeologii WSRP związkiem jest сдать в архив: 1) *złożyć do archiwum*, 2) *przen. odłożyć do lamusa*. W drugim znaczeniu zwrot ten jest frazeologizmem. Jego semantykę można wyjaśnić następująco: 1) *usuwać kogoś, uważając za nienadającego się do działania*, 2) *zapominać o czymś jako o przestarzałym*.

Zwróćmy uwagę na wyrażenie аминь ему пришёл. Słowo аминь (*amen, koniec, kryska*) słusznie sugeruje znaczenie porzekadła *przyszła kryska na Matyska*. Niemniej jednak w WSRP pod hasłem *kryska* odpowiednikami tego porzekadła są wyrażenia: пришёл чей-дибо черёд, пришёл конец кому-либо, попался кто-либо. Nie ma natomiast frazeologizmu аминь

кому-либо пришёл. Skogo aminь oznacza również koniec, wobec tego porzekadło aminь ему пришёл posiada rację bytu i powinno zostać poprzedzone rombem.

Przejdźmy teraz do tłumaczenia niektórych związków frazeologicznych na język polski w WSRP. Pierwszym poddanym analizie frazeologizmem będzie административный восторг przetłumaczony jako *radosna twórczość*. Dosłowny przekład *zachwył administracyjny* jest nie do przyjęcia. Odpowiednik *radosna twórczość* ma oddawać ironiczne zabarwienie frazeologizmu, który w rzeczy samej oznacza: *upojenie władzą, nadmierną gorliwość w wykonywaniu obowiązków, skłonność do administrowania*. Bliższym semantycznie byłoby tłumaczenie *urzędowy optymizm*⁵. Wspomniany odpowiednik *radosna twórczość* niewiele nam mówi.

Weźmy inny przykład: *заправлять арапа*. Jego odpowiednikami w WSRP są polskie zwroty *brać na kant, zawracać głowę*. Spróbujmy je zestawić i odnieść do wspomnianego idiomu. Jednym ze znaczeń hasła *арап* jest pol. *kanciarz, szalbierz*. W idiomie *заправлять арапа* występuje częściowa motywacja znaczenia *oszukiwać*, innymi słowy *brać na kant*. Natomiast tłumaczenie *zawracać głowę* nie jest synonimem tego potocznego frazeologizmu. Związek frazeologiczny *zawracać głowę* jest popularnym, utartym wyrażeniem oznaczającym: 1) *oszalać, odurzać, upajać*, 2) *niepokoić, zaprzętać, zajmować czymś, być natrętnym*, 3) *balamucić kogoś, zajmować sobą*. Żadne z tych znaczeń nie jest synonimiczne słowu *oszukiwać*. Tak więc frazeologizm *zawracać głowę* nie oddaje sensu idiomu *заправлять арапа* oznaczającego po prostu *klamać, zmyślać, opowiadać niestworzone rzeczy*. Najwłaściwszym tłumaczeniem tego idiomu byłoby więc wyrażenie *brać na kant* z adnotacją w nawiasie *oszukiwać*.

Pod hasłem *адрес* występuje w WSRP związek frazeologiczny *пройтись* (*проехаться, прокатиться*) *по чьему-либо адресу*, który jest wariantem idiomu *пройтись* (*проехаться*) *на чей-либо счёт*. Przetłumaczono go frazeologizmem *przejechać się po kimś*, tj. *skrytykować, wydrwić, zgromić, wysmiać kogoś*. Semantyka tego samego frazeologizmu pod hasłem *porойтись* jest bogatsza: *zrobić wycieczkę pod czyimś adresem, przejechać się po kimś*. Źródłem związku frazeologicznego *zrobić wycieczkę pod czyimś adresem* jest słowo *wycieczka* użyte w liczbie mnogiej i oznaczające *docinki, przytyki, złośliwe uwagi lub aluzje pod czyimś adresem*. Tak więc frazeologizmy *zrobić wycieczkę pod czyimś adresem* i *przejechać się po kimś* są synonimami, które w pełni oddają sens idiomu *пройтись* (*проехаться*) *на чей-либо счёт* (po *чьему-либо адресу*). Jednak takie tłumaczenie wymaga wyjaśnienia w nawiasie znaczenia polskich odpowiedników, bowiem są one przestarzałe i stosunkowo rzadko używane.

⁵ Zob. O. Spirydowicz, *Rosyjsko-polski słownik idiomów*, Warszawa 1988, s. 30.

Kolejnym godnym uwagi zwrotem jest абсолютный нуль, który posiada dwa znaczenia: 1) dosłowne: zero bezwzględne (w fizyce), 2) przenośne: kompletne zero (o człowieku bezwartościowym). W drugim znaczeniu zwrot ten jest związkiem frazeologicznym. W WSRP podano tylko jego znaczenie dosłowne pod hasłem абсолютный i niesłusznie poprzedzono rombem. Natomiast pod hasłem нуль stwierdzamy całkowitą odwrotność: zwrot абсолютный нуль przetłumaczony kompletne zero nie zaznaczono kwalifikatorem frazeologii. Naszym zdaniem prawidłowe opisanie tego zwrotu polegałoby na podaniu obydwu jego znaczeń: dosłownego – terminu z kwalifikatorem specjalności, który mógłby być zaznaczony trójkątem oraz przenośnego – frazeologizmu z kwalifikatorem w postaci rombu. Odnotujmy też nieścisłość w podaniu polskiego odpowiednika związku frazeologicznego делать авансы. Przetłumaczono go prawidłowo robić awanse. Należałoby jednak dodać: o kobiecie w stosunku do mężczyzny. Dokładniej natomiast frazeologizm ten oznacza być dla kogoś szczególnie uprzejmym, okazywać komuś szczególne względy. Gdy polski frazeologizm jest przestarzały lub rzadko spotykany, wtedy trzeba by go krótko wyjaśnić w nawiasie.

Zaprezentowany przez nas materiał skłania do dalszych badań nad sposobem ulepszenia i wzbogacenia zasobu frazeologii w hasłach słownika przekładowego. Prace badawcze w tym kierunku powinny opierać się na spójnej koncepcji, której głównym założeniem byłaby konsekwencja w sposobie opisu podawania formy i tłumaczenia związków frazeologicznych w WSRP.

Крыстына Кудлик

ОТНОСИТЕЛЬНО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА
В БОЛЬШОМ РУССКО-ПОЛЬСКОМ СЛОВАРЕ

В статье затрагивается вопрос о недостатках перевода русских фразеологизмов на польский язык в *Большом русско-польском словаре*. Анализируется материал, включенный в словарные статьи на букву „а”. Основное внимание уделяется способу обозначения фразеологизмов, отграничения их от устойчивых словосочетаний и оборотов, не имеющих фразеологического характера а также от всякого рода терминов.